

АДАПТАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ ДО МІНЛИВИХ УМОВ НЕСТАБІЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглядаються теоретичні проблеми співвідношення різних систем оподаткування (фіскальної та стимулюючої) та їх застосування в умовах нестабільної економіки. Зосереджена увага на оподаткуванні малих та середніх підприємств та пропонується підхід до вибору раціональної системи їх оподаткування, що базується на соціально-економічній функції МСП у нестабільних умовах. Запропоновано заходи для створення стимулюючої економічний розвиток податкової системи.

Ключові слова: малі та середні підприємства (МСП), система оподаткування МСП, економічний розвиток

В статье рассматриваются теоретические проблемы соотношения различных систем налогообложения (фискальной и стимулирующей) и их применение в условиях нестабильной экономики. Сосредоточено внимание на налогообложении малых и средних предприятий и предлагается подход к выбору рациональной системы их налогообложения, базирующейся на социально-экономической функции МСП в нестабильных условиях. Предложены меры для создания стимулирующей экономическое развитие налоговой системы.

Ключевые слова: малые и средние предприятия (МСП), система налогообложения МСП, экономическое развитие

The article discusses the theoretical problem of the relation of various systems of taxation (fiscal and incentive) and their application in an unstable economy. Focused attention on the taxation of small and medium enterprises and proposes an approach to the choice of a rational system of taxation based on the socio- economic function of SMEs in unstable conditions. Proposed measures to create an enabling economic development of the tax system.

* Кир'язова Т.О. – пошукач Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Keywords: small and medium enterprises (SMEs), the system of taxation of SMEs, economic development

Постановка проблеми. Теорія визначає дві кардинальні функції податкової системи, кожна з яких превалює в тій чи іншій країні – фіскальна та стимулююча.

Так, в минулому, класична теорія відводила податкам лише фіскальну функцію. Але наприкінці XIX і на початку XX сторіччя, у зв'язку з розширенням державних функцій управління та відповідним зростанням державних витрат, податки починають розглядатись як основне джерело фінансового забезпечення виконання цих функцій. Отже, теорія все більше схиляється у бік визнання саме стимулюючої функції податків, як цільового засобу забезпечення якості виконання державних функцій, серед яких особливо слід виділити функції управління соціальним і економічним розвитком суспільства.

Сьогодні неможливо уявити, кому у розвинутій державі, або в якій іншій системі управління, можливо передати виконання цих функцій з відповідною передачею відповідальності і зобов'язань. Хоча спроби й існують, наприклад: створення недержавних пенсійних фондів або страхових компаній комерційних медичних установ і, навіть, правоохоронних структур тощо. Але це лише підкреслює слабкість певної держави, її системи управління, у тому складі й оподаткування, яка неспроможна налагодити збалансовану систему збору податків і розподілу бюджетних надходжень для повноцінного та якісного виконання належних державних функцій.

Аналіз досліджень і публікацій. Іноді таке становище вводить в оману і науковців, що дає їм привід для розв'язання відповідних дискусій, як, наприклад, стосовно проблеми співвідношення функцій податків і взагалі, податкової системи. З цієї проблеми дискутували такі вчені як А.Сміт, А.І.Бутенко, В.І.Ляшенко, Н.Л.Шлафман [1-7]. Але й сьогодні ці дискусії не припиняються, а їх актуальність дає право автору висловити власну позицію.

Так чи інакше, кожна держава у стадії перехідного процесу, тобто у процесі створення нової системи державного управління – чи реформування існуючої, чи у кризовий період – постає перед необхідністю вирішення цієї задачі у практичній площині – розбудови оптимальної податкової системи, що й стало *метою даної статті*.

Виклад основного матеріалу дослідження. Справа в тому, що автор дотримується тієї точки зору, що розглядати ту чи іншу податкову систему, базуючись лише на її функціональній спрямованості, не слід вважати об'єктивною. У цьому питанні найважливішу роль відіграє існуючий у даному історичному контексті стан країни, тобто соціально-економічний рівень розвитку суспільства – стан економічного розвитку, рівень життя, розвиненість інституціональної бази, відносини власності тощо. Отже, для детального обґрунтування певної позиції, слід чітко визначити цілі та призначення, а також відмінні особливості кожної групи податкової системи.

Аналіз свідчить, що основне завдання, яке переслідують податкові системи фіскального типу - це збір, накопичення фінансових ресурсів для вирішення поточних сьогоденних проблем, а саме: наповнення бюджету, пенсійного фонду, сплати бюджетних заборгованостей, тощо.

Натомість, стимулюючі податкові системи передбачають концентрацію податкових надходжень у бюджеті для вирішення перспективних завдань економічного розвитку: фінансування державних і регіональних програм, інвестиційних проектів, стимулювання розвитку стратегічних галузей, підтримка і захист соціально-важливих ринків, тощо.

Отже і та, й інша функція, а, відповідно, і завдання, що виконує податкова система, однаково важливі для держави і суспільства, й розділити їх надзвичайно важко, а на наш погляд, і недоцільно. Тут важливо визначити розумний баланс між ними.

Реалізована урядом податкова політика має бути спрямована на поліпшення підприємницького середовища, одночасно забезпечуючи надходження стабільних і передбачуваних доходів державного бюджету.

У кожній державі характер проведеної податкової політики визначають соціально-економічні відмінності, менталітет, національні традиції. Як правило, податкова політика спрямована на зниження податкового навантаження, зменшення кількості податків, що стягуються, зниження їх розміру або спрощення фіскальних процедур (зменшуючи, таким чином, витрати з виконання податкових обов'язків для платників податків). Однак існують і винятки: окремі країни йдуть шляхом збільшення числа фіскальних процедур або ускладнення адміністративних процедур, побічно збільшуючи навантаження на платників податків.

В основі будь-якої податкової системи лежать принципи оподаткування. Під принципами оподаткування вчені розуміють основні умови функціонування податкової системи. Спочатку вони були сформульовані Адамом Смітом у книзі «Дослідження про природу і причини багатства народів» [4].

Практично кожна фундаментальна економічна теорія ХХ століття приділяла увагу і податкам. Наприклад, центральна думка кейнсіанської теорії полягає в тому, що податки є головним важелем регулювання економіки і виступають одним з важливих факторів її успішного розвитку. Кейнсіанська теорія відображає елементи аналізу загального функціонування економіки та обґрунтовує важливі макроекономічні напрямки державного регулювання. Ця теорія доводить необхідність створення «ефективного попиту», як умови для реалізації виробленої продукції, за допомогою впливу різних методів державного регулювання. Чималу роль у забезпеченні припливу інвестицій має зіграти держава з її не тільки кредитно-грошовою, а й бюджетною політикою, яка здійснює керівний вплив на схильність до споживання шляхом відповідної системи податків, не виключаючи компромісів і способів співпраці державної влади з приватною ініціативою.

Джон Кейнс був прихильником прогресивності в оподаткуванні, оскільки вважав, що прогресивна податкова система стимулює прийняття ризику виробником щодо капітальних вкладень. На його думку, викладену у

книзі «Загальна теорія зайнятості, відсотка, грошей», економічне зростання залежить від достатніх грошових заощаджень тільки в умовах повної зайнятості.

У світлі визначених постулатів слід особливо виділити ще одну, досить важливу, специфіку податкової системи, а саме: необхідність урахування особливості об'єкта оподаткування. У даному випадку ми зосередили увагу на малому бізнесі, або малих і середніх підприємствах (МСП). До цієї групи об'єктів відносяться також і підприємці – фізичні особи. Такий вибір обумовлений особливою соціальною функцією цих суб'єктів ринку, яка полягає у тому, що вони, в умовах ринкової економіки, переймають на себе досить важливу функцію – сприяють зайнятості населення.

Отже, в світлі теорії Кейнса, що підтверджується і практикою, держава має збалансувати і цю проблему. Так, умови нестабільності економіки (перехідного періоду чи кризи), на перший погляд, схиляють державу у бік застосування переважно фіскальних заходів, як найпростіших і жорстко примусових, але це не вирішує проблеми збільшення бюджетних (податкових) надходжень, тому що: МСП досить легко їх уникають при негативних наступних наслідках – скорочення зайнятості, що призводить до збільшення навантаження на ринку праці.

Натомість, ефективний інвестиційний перерозподіл податкових надходжень через бюджет, що передбачають стимулюючі податкові системи, а також застосування системи пільгового оподаткування, дозволить:

- зняти навантаження на ринок праці і на бюджет в частині виплат платежів по безробіттю;
- створити умови для появи нових робочих місць з тим же ефектом;
- зняти соціальну напругу у суспільстві;
- підвищити доходи зайнятого населення, а, отже, їх платоспроможність, що, в свою чергу, підвищить попит на товари і послуги на вітчизняних ринках і буде стимулювати їх розвиток.

Враховуючи, що в кризових умовах найбільш потерпає малий та середній бізнес, зорієнтований, як правило, на внутрішнього споживача, який, як відомо, формує попит на товари та послуги цих підприємств. А криза, що обов'язково супроводжується інфляцією – падінням вартості національної валюти, зростанням цін, скороченням доходів населення.

Отже, наслідками кризи є скорочення попиту на товари та послуги вітчизняних підприємств і, відповідно, скорочення обсягів виробництва, робочих місць, ліквідації багатьох структур.

У такий час логічно допустити, що держава має підтримати МСП, щоб не втратити цей сектор зовсім, і не розглядати його як джерело поповнення бюджету.

Велике значення у податковій системі відіграє рівень податкових ставок. Загальний закон формування рівня податкових ставок говорить: широка податкова база дозволяє мати відносно невеликі ставки оподаткування і, навпаки, досить вузька податкова база окремих видів податків обов'язково передбачає їх високі ставки.

Очевидно, що високі і низькі ставки податків чинять різний вплив на господарські процеси та ділову активність підприємців, викликають різну реакцію по відношенню до інвестиційних процесів. Дійсно, об'єктивно існує оптимальна частка вилучення прибутку до бюджету, але щоб її знайти, необхідно провести дослідження активності підприємств у разі застосування тих чи інших процентних ставок. Їх рівень, однак, не повинен бути мінімальним, інакше не будуть дотримані вимоги бюджету та буде поставлено під загрозу нормальне функціонування суспільного господарства, а самі податки перестануть виконувати функцію економічного регулятора.

Досліджуючи зв'язок між величиною ставки податків і надходженням податкових коштів до державного бюджету, американський економіст Артур Лаффер показав, що не завжди підвищення ставки податку веде до зростання податкових доходів держави. Якщо податкова ставка перевищує деяку податкову межу, то податкові надходження почнуть зменшуватися. Надмірне

підвищення податкових ставок на доходи господарюючих суб'єктів відбиває у них стимули до капіталовкладень, гальмує науково-технічний прогрес, уповільнює економічне зростання, що, в підсумку, негативно позначається на надходженнях до державного бюджету.

Сьогодні, незважаючи на численні зміни, які перманентно вносяться до податкового законодавства і спрямовані на удосконалення податкової системи України, вона має низку серйозних недоліків:

- неузгодженість і протиріччя окремих нормативно-правових актів, їх нестабільність, безсистемне надання пільг та перекручування суті окремих видів податків;

- значна кількість нормативно-правових актів з питань оподаткування, якими повинні володіти і керуватися на практиці як платники податків, так і працівники органів державної податкової служби України;

- надмірна фіскальна спрямованість податкової системи;

- велика кількість мало ефективних податків вимагають істотних адміністративних витрат, що перевищують доходи бюджету;

- податкова система зараз є чинником зниження рівня економічного зростання та інвестиційної активності, стимулює ухилення від сплати податків;

- нерівномірність і несправедливість розподілу податкового навантаження;

- відсутність прозорих і ефективних механізмів захисту прав платників податків тощо.

Експерти Міжнародної фінансової корпорації в своєму дослідженні «The Costs of Tax Compliance in Ukraine» відзначають, що на адміністрування податків український бізнес щорічно витрачає понад 4 млрд. гривень. Так, в період з 2007 по 2009 рр. приватний бізнес, крім сплати безпосередньо податків і зборів, передбачених законодавством, витратив ще як мінімум 7,8 млрд. гривень на заходи, що пов'язані з їх адмініструванням, що складає приблизно 1% ВВП України за 2007 рік.

Крім того, за результатами дослідження ВБ «Ведення бізнесу 2014», Україна все ще залишається на досить низькому місці в рейтингу: 164 місце серед 183 країн. Цей результат обумовлений, як великою кількістю виплат (28 проти 12 у країнах ОЕСР), так і великим відсотком податку та виплат на заробітну плату (% від прибутку) – 43,1% (проти 23,1 у країнах ОЕСР), а також великою загальною податковою ставкою – 54,9% (проти 41,3% у країнах ОЕСР) (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинг України у дослідженні «Ведення бізнесу 2014» за показником «оподаткування»

Індикатор	Україна	Європа та Центральна Азія	ОЕСР
Виплати (кількість)	28	26	12
Час (години)	390	246	175
Податок на прибуток (% прибутку)	11,2	9,0	16,1
Податок і виплати на зарплату (% прибутку)	43,1	22,6	23,1
Інші податки (% прибутку)	0,7	7,0	2,0
Загальна податкова ставка (% прибутку)	54,9	38,7	41,3

Висновок. Таким чином, дисбаланси податкової системи України створюють нерівномірне податкове навантаження і, як наслідок, призводять до збільшення тіньового сектора економіки, ухилення від оподаткування, зменшення податкових надходжень тощо.

Отже, для створення стимулюючої економічний розвиток податкової системи необхідно:

- значно спростити систему адміністрування податків;
- зменшити розмір єдиного соціального внеску для малих підприємств (з існуючого розміру майже 35% до 10-12%);
- замінити так звану «пласку» систему оподаткування доходів фізичних осіб на «прогресивну», з встановленням неоподаткованого мінімуму доходів на рівні мінімальної зарплати;

– значно скоротити кількість нормативно-правових актів з питань оподаткування, якими повинні володіти і керуватися на практиці як платники податків, так і працівники органів державної податкової служби України.

Література:

1. Расков Н.В. Государственные финансы / Н.В. Расков // Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 5. Экономика. – 1996. – № 1. – С. 77–87.
2. Мильгаузен Б. Лекции по финансовому праву. –СПб.,1889.–С.29.
3. Пушкарева В. История финансовой мысли и политики налогов. – М.: ИНФРА-М, 1996. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/Puschk/03.php
4. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: ЭКСМО, 2007. – 256 с.
5. Афанасьев М. П., Афанасьев Я. М. Методические и теоретические основы формулировки закона А. Вагнера. Подходы к его тестированию // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2009. – № 3.– С. 59.
6. Ляшенко В.И. Финансово-регуляторные режимы стимулирования экономического развития: введение в экономическую режимологию: моногр. / В.И. Ляшенко; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2012. – 370 с.
7. Бутенко А.І., Шлафман Н.Л. Удосконалення податкового регулювання діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва в Україні // Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу: моногр. / А.І. Бутенко, М.П. Войнаренко, В.І. Ляшенко та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті, Донецьк, 2011. – С. 218-222.